

Cihan Harbini Yaşamak ve Hatırlamak

Mehmet Beşikçi

İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, 431 Sayfa, ISBN-13: 978-975-05-2750-0

Sinan TEZEL *

Birinci Dünya Harbine genel askeri tarih perspektifinde baktığımızda karşımızda bu eserde gördüğümüz kadar bu şekilde farklı bir yaklaşım pek göremeyebiliriz. Çünkü bu eser harbin askeri tarihinin yanı sıra cephelerde savaşmış vatan, millet ve bayrak için kan dökmüş, kanını dökmüş, cefasını çekmiş kahramanlarımızın bizzat kendi düşüncelerini biz okuyuculara sunmuş ve bu düşünceleri çeşitli yönlerden analiz etme çabasında bulunmuştur. İşte eserdeki bu durum biz okuyucular için harbin tüm esasları ile zihnimizde yer etmesini, zihnimizde yaşatmasını, bir nebze olsa hafızamızda daha etkili bir biçimde kalıcı olmasını da sağlamaktadır.

Bu yüzden eser diğer tarihi değer taşıyan eserlere göre çok farklı bir değer daha taşımaktadır. Bu bahsettiğimiz farklı değer, vatanın kurtuluşuna giden yolda cefasını çeken kahramanların kendi kalemlerinden çıkan metinlerdir. Bu metinler kahramanlarımızın hatırat, günlük gibi kaleme aldığı yazılardan oluşmakla birlikte bu yazılar üzerinden onların cephe tecrübeleri ve bu cephe tecrübelerini hatırlama çalışmaları da görülmektedir. Eser girişte Turancı fikirleri olan ve Turancı fikirlerinin verdiği heyecanla savaşta bir Türk askeri olarak yer almak isteyen Şevket Süreyya Aydemir'in hayatından biraz

* FSMVÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, redmustang-69@hotmail.com

demeçler vererek başlamıştır. Şevket Süreyya'nın 1915 yazında ihtiyat zabiti olarak orduda görev almasından ve sonrasında Kafkas Cephesine kendi isteği ile gitmesinden kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca eserde Şevket Süreyya'nın Birinci Cihan Harbi tecrübelerinden oluşan hatıratı bir kaç yerde okuyucu ile paylaşılmıştır.

Önemli bir isimle esere giriş yapan yazar yine devamında kitabın emelini çok açık bir dille ifade ederek okuyucunun zihninde kitabın hedeflerini oluşturmuştur. Birinci Cihan Harbin de 21.000'in üzerinde muvazzaf Osmanlı subayının görev aldığı söyleyen yazar, harbin tek özelliğinin sayısal büyüklük olmadığını, savaş süresi ve cephelerin yoğunluğu olduğunu vurgulamıştır. Savaş süresinin Osmanlı Devleti için Avrupa ülkelerine göre daha uzun olduğunu belirten yazar, bunun nedenini Birinci Cihan Harbi öncesinde de yaşanmış olan Trablusgarp, Balkan Harbi ve Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu'da başlayan Ankara merkezli Milli Mücadeleye bağlamıştır. Böylelikle burada Osmanlı Devleti'nin sadece tek bir savaş içinde bulunmadığı ve toplamda birbirini takip eden on yıl süreli büyük bir savaş verdiği okuyucuya anlatılmak istenmiştir.

Hatta yazar bu mevzunun okuyucu tarafından daha net anlaşılabilmesi için konu üzerinde biraz daha durarak, binlerce örneklerden biri olan er Hüseyin Fehmi Bey'in askerlik serüveninden kısaca bahsetmiş ve bu on yıllık savaş durumunun daha iyi idrak edilebilmesini sağlamıştır. Aslında eserin esas amacı Birinci Dünya Savaşın da bu kadar geniş kitlesel toplumların seferber olmasına bağlı olarak, savaştaki bu kadar insan unsurunun kişisel savaş tecrübesi ve hafıza boyutudur. Burada bahsedilen kişisel savaş tecrübesi ve hatırlama kayıtları hususunda var olan araştırmaların Osmanlı-Türk tarih yazımında Avrupa'daki araştırmalara kıyasla kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmadığı belirtilerek, kitabın amacının buradaki boşluğu doldurma yönünde olduğunu bildirilmektedir. Bu husus üzerinde askerlere ait olan otobiyografik kaynakların tarih araştırmalarında nasıl, ne şekilde kullanılması gerektiği gibi tartışmalar da mevcuttur.

Söz konusu tartışmalarda otobiyografik kaynaklara (*benlik belgeleri*) günümüz Osmanlı-Türk tarih yazımının yabancı kaldığı açıkça ifade edilmektedir. Bu gibi bazı tartışmaları dile getiren eserin yapısına genel olarak baktığımızda Birinci Dünya Harbin de çarpışmış kahramanlarımıza ait otobiyografik kaynaklar (benlik belgeleri) hatırat, günlük, mülakat, mektup vs. gibi kayıtlar üzerinden Osmanlı cephelerine dair kişisel askeri tecrübeleri analiz ettiğini görmekteyiz. Bunun yanında eser sadece Türk askerlerinin değil, savaşta Osmanlı ordusunda yer almış ve devamına hizmet etmiş farklı milliyet, farklı din veya inançtan gelen gayrimüslim askerlerin ve Arap askerlerin de hatıratlarını incelemiştir. Hatta buna bağlı olarak Arap askerler için firar vs. gibi bazı klişe olumsuz söylemler hakkında düşünceler paylaşarak bu durum insani ve vicdani olarak değerlendirilmiştir.

Eserde Osmanlı askerleri için Balkan Harbi yenilgisinin Birinci Dünya Harbine karşı daima bir tecrübe etkisi yarattığından söz edilirken, söz konusu başka bir husus olarak da Osmanlı askerlerinin Balkanlarda aldıkları yenilgiler neticesinde yaşadıkları Balkan sendromundan bahsedilmektedir. Bu sendromun ilacı olarak özellikle başta Çanakkale zaferi olmak üzere Birinci Dünya Harbin de aldığımız

zaferlerden söz edilmektedir. Eserde bu Balkan sendromunu ve bunun ilacı olarak görülen Birinci Dünya Harbi algısını daha iyi ifade edebilmek için Balkan Harbi esnasında harbiye öğrencisi olan ve Birinci Dünya Savaşında mülazım-ı evvel (üsteğmen) olarak görev yapan Hasan Remzi Fertan Efendi'nin ve onun gibi daha başka Osmanlı subaylarının hatıratlarından alıntılarda mevcuttur. Konu ile ilgili daha da önem arz eden bir ayrıntı olarak, Ruşen Eşref Üneydin'in Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı röportajdan da güzel bir örneklendirme yapılmıştır.

Eserde en başından beri vurgulanan “*On Yıllık Harp Dönemi*” (Trablusgarp, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi, Milli Mücadele) çerçevesi içerisinde Birinci Dünya Savaşına katılan askerlerin benlik belgeleri konusunda şimdiye kadar bu kapsamda bir kaynakça oluşturulmadığı ileri sürülmüştür. Buna duruma bağlı olarak, Osmanlı askerlerinin otobiyografik metinlerine dair (benlik belgeleri) farklı farklı yıllara ve türlere ya da yayın türü ve dönemlerine (kitap, dergi, gazete) ait yüzdelere ayrılmış yedi grafik çiziminden kaynak çıkarımları da vardır.

Eserde askerler arasında otobiyografik metinlerin çokluğuna yönelik istatistiklere bakıldığında, muvazzaf askerlerin zorunlu askerlik hizmeti kapsamında orduya alınan askerlere göre daha çok benlik belgesi vardır. Ancak muvazzaf askerlerle zorunlu askerlik yapanların aralarındaki otobiyografik kaynaklara dair sayısal açığın ihtiyat zâbitleri (yedek subay) tarafından birazda olsa kapatıldığı belirtilmektedir. Buna bağlı olarak ihtiyat zâbitliği sisteminden de biraz bahsedilerek, bu sisteminin Birinci Dünya Savaşı yıllarında oldukça etkin bir biçimde uygulandığından da söz edilmektedir. Ayrıca yine Sina-Filistin Cephesin de görev almış ve Cemal Paşa'nın emir subaylığını yapmış İhtiyat Zâbiti Falih Rıfkı Atay'ın, Kafkas Cephesin de görev yapmış İhtiyat Zâbiti Faik Tonguç Efendi'nin ve yine Kafkas Cephesin de ihtiyat zabıtlığı görevi yapmış Şevket Süreyya Aydemir'in ve daha saymadığımız ihtiyat zabıtlarının kaleminden çıkmış otobiyografik metinler okuyucuya sunulmuştur. Buna göre de onların kaleminden çıkan düşünce ve fikirlerde analiz edilerek okuyucunun istenilen bakış açısından görmesi sağlanmıştır.

Tıpkı o dönemlerde de günümüzdeki gibi benzer bir sistemle devam eden ihtiyat zâbitliği yani yedek subaylık hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalarda ihtiyat zabıtlarının hukuken subay olduğu ve kendine has, izole bir yetişme sürecinden geçen muvazzaf subaylardan daha farklı oldukları, savaşa dair muvazzaf subayların görmediği ya da görmek istemedikleri pek çok önemli konuyu kaleme aldıkları ifade edilmektedir. Eserde bahsedilen devirde bildiğimiz gibi “*asker millet*” vurgusunun Türk milletine pek tabi kutsal anlamlar yüklediği, bu yüzden o dönemde firar eden askerlerden “*asker millet*” vurgusunun zedelenmemesi için pek söz edilmediği söylenmektedir. Ancak işte burada yukarı da bahsedilen ihtiyat zabıtları ve muvazzaf subaylar arasındaki farka örnek olarak, muvazzaf subayların askerlerin firarı hakkında daha ketum durdukları söylenirken, yedek subayların bu arızayı daha açık ifadelerle kaleme aldıkları söylenmektedir.

Eserde tartışılan başka bir konu ise askerlerin neden hatırat yazmak istediği sorusudur. Kitapta bunun birçok nedeni okuyucu ile paylaşılmış ve hatta yine subayların kaleminden çıkan alıntılarla bu sorunun

cevabı net bir şekilde cevaplanmıştır. Eserde bahsedilen bir diğer önemli konu ise cephelerdeki gündelik yaşamda yaşanan yaygın sorunlar ve bu sorunlarla mücadeledir. Bu sorunlardan biri cephelere intikal zorluğudur. Askerler cephelere intikal ederken çok fazla yol yürüdükleri için cepheye yıpranmış bir halde geldiklerinden söz edilmektedir. Başka bir sorun savaşın uzamasına bağlı olarak orduya iase temini, melbûsat temini dağıtımının yetersizleşmesi ve cephelerdeki askerlerin gıda, içecek, kıyafet gibi ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi ciddi bir sorundur. Eserde arz edilen başka bir sorun ise askerlerin cephelerde çok uzun süre geçirmeleri nedeniyle hijyen koşullarının çok kötü bir seviyeye inmesi ve buna da bağlı olarak askerlerin sağlığının bozulmasıdır. Cephelerde var olan sıraladığımız tüm bu ciddi sorunlar eserde ayrıntıları ve askerlerin alıntıları ile açık bir şekilde analiz edilmektedir.

Başka ele alınan bir hususta siper savaşıdır. Siper taktiğinin tabii ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde kullanılan bir taktik olduğu belirtilirken, Birinci Dünya Harbinde devasa, daimi ve karışık bir teknik olarak ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Yine siper savaşı olgusuyla karşılaşmış olan Osmanlı askerlerinin alıntıları ile bu konu ayrıntıları ile aktarılmıştır. Başka bir önemli konu ise cephelerde askerlerin subaylar tarafından moral ve motivasyonlarının yüksek tutulmasının sağlanmasıdır. Bu konu hakkında da çok önemli ve ayrıntılı bilgiler sunan kitap, Osmanlı askerlerinin cephelerdeki başarılarının altında yatan nedenlerden birinin de bu durum olduğunu ifade etmiştir. Çok daha dikkat çekici bir konu olarak da Osmanlı askerleri ve İngiliz (Britanya) askerlerinin hatıratlarının, cephe tecrübelerinin mukayesesidir. Bu hususta Osmanlı askerlerinin hatıratları ile beraber İngiliz askerlerinin de hatıratları analiz edilmiş ve mukayese için Çanakkale ve Irak cepheleri seçilmiştir. Bu cepheler bilinçli olarak ele alınmıştır çünkü bu cephelerde uzun süreli ve dengeli muharebeler yaşanmış ve bu uzun süreli muharebelerde iki taraf askerlerinin de tecrübelerini nasıl aktardığı ve aralarında ne gibi farklar var olduğu sorusunun cevabı aranmıştır.

Buna göre eserde Osmanlı ve İngiliz askerlerinin otobiyografik kayıtlarının kıyaslamasında ilginç benzerlikler olduğu gibi önemli farklılıklarda bulunmaktadır. İlk olarak Çanakkale Cephesi için ele alınan mukayesede en dikkat çeken farklılardan biri Osmanlı askerleri benlik kayıtlarında (özellikle zaferden sonra alınan kayıtlarda) cephedeki mücadeleyi milli duygular ile meşru bir savunma ve varoluş mücadelesi olarak tanımlarken, İngiliz askerleri bir tür macera olarak tanımlamış ve birçok İngiliz askeri burada yapılan muharebenin hemen sona ereceği ve kendi zaferleri ile sonuçlanacağı doğrultusunda yazılar kaleme almıştır. Bu hususta eserde cepheye en başından beri her şeyi bir macera olarak tanımlayan, Türklerin adetleri ile dalga geçen ve muharebeyi en kısa sürede kazanacağını iddia eden İngiliz askerlerinin, yaşadıkları hezimet sonrası kişisel anlatılarında bu hezimetten dolayı özgüvenlerinin sarsıldığı izlerinin görüldüğü söylenilmektedir. Buna bağlı olarak da 74. Tümen de görev yapmış olan er Leslie J. Matthews isimli İngiliz askerinin kişisel anlatısında Gelibolu'daki hezimetten sonra Türk askerine saygı duyduğu okuyucuya bildirilmiştir.

Sonuç olarak eserdeki en önemli özellik, kahraman askerlerimizin değerli benlik belgelerinin konu alınması ve analizlerinin yapılmasıdır. Daha başka bir özellik ise düşman askerlerinin dahi kişisel benlik

belgelerinin alıntıları ile bize sunulması ve incelenmesidir. Bunun yanında yine eserin başlıca özelliği, eserde de ileri sürüldüğü gibi kaynakçasının kapsamlılığıdır. Eserde Birinci Cihan Harbin de yaşanılan muharebelerden çok askerlerin gerek savaş sırasında, gerek savaş sonrasında kaleme aldıkları yazılar esas alınmış ve bu yazılara göre analizler ortaya koyularak savaşı askerlerin gözünden görmemiz sağlanmıştır. Bu durumda Birinci Dünya Savaşına farklı bir boyutta bakmamızı hedefleyen eser, muhtevasında askeri tarihe dayalı terimlerde barındırarak biz okuyucuların askeri terim hafızasını genişletmektedir.